

Петро Шекера,
молодший науковий співробітник
відділу наукового опрацювання
документів НБУВ

Ірина Хандошко,
провідний бібліотекар
відділу наукового
опрацювання документів НБУВ

Комплексний підхід до створення ретроспективного електронного каталогу журналів та продовжуваних видань НБУВ

У статті здійснено ретроспективний аналіз журналів і продовжуваних видань, що надходили до найбільшої книгозбірні України. Проаналізовано проблеми, які виникають під час внесення бібліографічних записів до електронного каталогу. Визначено основні критерії для створення ретроспективного е-каталогу журналів та продовжуваних видань.

Ключові слова: журнали та продовжувані видання, електронний каталог, ретроспекція, 1700—1900 рр.

Інформаційно-бібліотечне забезпечення наукового процесу неможливе без використання сучасних інформаційно-комунікаційних засобів. Необхідна умова повноцінного функціонування наукових бібліотек — створення електронного каталогу (ЕК) фондів, значну частину яких становлять періодичні та продовжувані видання.

Використання електронного каталогу в сучасній бібліотечній практиці має певні пріоритети, які визначають залежність ефективного обслуговування читачів на основі застосування ЕК від повноти відображення в ньому інформа-

ції про фонд періодичних та продовжуваних видань. Технології наповнення ЕК за допомогою переведення карткового каталогу в електронний створюють передумови для швидкого доступу користувачів до інформації про фондозбереження.

ЕК надає нові можливості в роботі бібліотек, впливаючи на читача, бібліотекаря, форми, методи і якість обслуговування. Одним із головних завдань є повнота та ефективність надання інформації читачам за допомогою ЕК, чим і зумовлена *актуальність* публікації. *Об'єктом* до-

слідження є ретроспективний ЕК журналів та продовжуваних видань Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ). *Предметом* — створення та впровадження моделі ретроспективного ЕК журналів та продовжуваних видань НБУВ. *Метою* публікації є вивчення та висвітлення основних методологічних засад створення та впровадження механізму ретроспективного висвітлення бібліографічної інформації.

Наповнення ЕК НБУВ бібліографічними записами (БЗ) періодики триває, але для ретроспекції журналів та продовжуваних видань, які зберігаються у фондосховищах НБУВ, але не відображені в ЕК, доцільно створити ретроспективний електронний каталог, який буде частиною загального. У діяльності НБУВ нагромаджено позитивний досвід з адаптації, розвитку, вдосконалення та трансформації каталогів [4], тому ця робота проводиться і в інших напрямках, зокрема й ретроспективному. Так, новий каталог міститиме повні бібліографічні описи (БО), надаватиме розвинені засоби пошуку і можливість віддаленого доступу, істотно полегшуватиме і прискорюватиме пошук необхідної інформації.

Технологія ретроспективної каталогізації розроблена у багатьох бібліотеках України та світу. Приміром, фахівці Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (ХДНБ ім. В. Г. Короленка) визначили шляхи та етапи ретрокаталогізації, хронологічні рамки, вид документів, відповідальних осіб тощо у межах виконання завдання внесення дореволюційних видань до електронного каталогу [3, с. 2].

У державній науково-педагогічній бібліотеці України ім. В. О. Сухомлинського (ДНПБУ) одночасно відбувається і поточна, і ретроспективна каталогізація періодичних видань [2, с. 18], розроблено методіку та технології проведення ретроспекції до ЕК. Каталогізатори НБУВ проаналізували ефективність ретрокаталогізування в ДНПБУ і внесли корективи у власну роботу з ретроспекції періодичних та продовжуваних видань.

Каталогізаційний проект зі створення бази даних "Російські періодичні (журнали) та продовжувані видання, 1728—1917 рр." здійснюють спеціалісти Російської національної бібліотеки та Російської державної бібліотеки. Проект є частиною національного бібліографічного репертуару Росії й внесений до Програми розвитку національної бібліографії РФ до 2020 р. Фахівці з каталогізування, досліджуючи аспекти роботи окремих бібліотек, довели, що при ретроконверсії карткового каталогу до ЕК не лише повторюються помилки, а й виникають нові негативні чинники, які ускладнюють його використання [6, с. 37]. Каталогізатори наголосили, що лише зв'язка видання *de visu* та інші допоміжні джерела дадуть змогу внести якнайповніші відомості про видання до ЕК.

На часі питання про використання читачами НБУВ ЕК журналів та продовжуваних видань із повним обсягом наявного фонду періодики, який є найбільшим в Україні. У книгосховищах бібліотеки наявний масив видань, який не потрапив до ЕК, тому раціональним виявилось створення БЗ неопрацьованої періодики з розмежуванням на певні хронологічні періоди. Перший охоплює 1700—1900 рр. Специфіка цього типу видань вимагає від бібліотечних працівників надзвичайно ретельного опрацювання.

У проекті зі створення ретроспективного ЕК задіяні суміжні відділи бібліотеки, які мають на збереженні фонд періодики. Реалізація передбачає повний ретроспективний національний бібліографічний облік періодичних та продовжуваних видань (журналів, альманахів, бюлетенів, щорічників, праць різних установ, крім газет). Одночасно буде проведено зв'язку фондів з картковими каталогами (остання відбулася в 1960-ті роки).

Формування ретроспективного ЕК розпочали спеціалісти відділу наукового опрацювання документів (ВНОД) НБУВ на базі основного фонду. Одночасно створюються БЗ періодики у відділах-фондоутримувачах. Фахівці сектору наукового бібліографічного опису періодичних та продовжуваних видань ВНОД провели апробацію внесення БЗ журналів та продовжуваних видань перших двох сотень назв за порядковими номерами зростання шифрів основного книгосховища. Цю роботу було розпочато поступово, на базі двох карткових каталогів (генерального і топографічного) укладено список періодичних видань за порядковими номерами шифрів основного книгосховища; звірено примірники *de visu* і додано відсутні шифри до окремого списку, зроблено необхідні уточнення; для розширення інформації про видання використано довідники, енциклопедії, словники, інформацію з мережі Інтернет, що забезпечить повноту охоплення матеріалу для створення БЗ у ретроспективному електронному каталозі.

Для формування БЗ відповідно до вимог стандартизації та уніфікації використовують ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. "Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання". Згідно зі стандартом встановлено загальні вимоги і правила складання БО документа, набір областей і елементів БО, послідовність їхнього розташування, наповнення і спосіб внесення елементів, застосування скорочень [1, с. 1].

Основу БЗ становлять відомості з першого номера отриманого бібліотекою видання, а для поповнення даних — інформація з подальших чисел. Всі зміни, що відбулися, відзначено в окремих полях розширеного опису БЗ за формою: "з № 1868" або "до травня 1875".

Хронологічні межі зашифрованого масиву журналів і продовжуваних видань, розміщених у традиційному картковому каталозі, — з 1815 р. й донині. Починаючи з 1996 р., у НБУВ паралельно з картковим ведеться ЕК. Традиційний картковий каталог журналів та продовжуваних видань з шифрами основного книгосховища поділено на два: з кирилическим і латинським шрифтами. У каталозі (як і на полиці) розміщено невелику кількість назв часописів XIX ст., але цей масив утворює найбільшу частину періодики НБУВ того періоду для внесення до ретроспективного ЕК. Генеральний картковий каталог періодичних та продовжуваних видань містить усі БЗ основного фондосховища, проте більшість назв видань XIX ст. не мають зведених записів або представлено з обмеженими бібліографічними даними. Отже, тільки перевірка *de visu* та використання інших джерел дасть можливість створювати якнайповніші записи. Як зазначалося, великі бібліотеки РФ пропонують користувачам ретроспективний ЕК, при створенні якого каталогізатори відмовилися від ретроконверсії карткових каталогів, наголошуючи, що записи на картках не відповідають повноті інформації про видання.

Каталогізатори НБУВ вивчили досвід колег і ретроконверсію карткового каталогу розпочали одночасно зі створенням БЗ в ретроспективному ЕК, переглядаючи кожен примірник *de visu* і порівнюючи з каталожною карткою. Бібліографи ХДНБ ім. В. Г. Короленка ретрокаталогізацію проводять двома способами: рекаталогізація *de visu* та конверсія каталогів через механічне перенесення даних із каталожної картки до електронного каталогу без застосування пристроїв для сканування [3, с. 2]. Згідно з проектом ретроконверсії в НБУВ передбачено здійснити ретроконверсію традиційних карткових каталогів усіх відділів-фондоутримувачів НБУВ, що прискорить створення ретроспективного ЕК.

Для зручності пошуку періодичних видань у підсобних фондах окремих відділів НБУВ для читачів створено службові ЕК. У процесі ретроспекції фахівці ВНОД мають

редагувати ці БЗ з кінцевим результатом конвертації повних записів (зведені і специфікація) до ретроспективного ЕК.

Для ефективної роботи групи зі створення ретроспективного ЕК було розроблено науково-методичні рекомендації опрацювання періодичних видань. Разом із фахівцями відділу інформаційно-комунікативних технологій НБУВ створюється технологічна інструкція з каталогізації періодичних (журналів) і продовжуваних видань.

Каталогізатори НБУВ визначили такі елементи опису для ЕК:

— назва журналу або продовжуваного видання (якщо видання змінювало назву, в розширеному описі наводять усі його назви у хронологічному порядку);

— відомості, що належать до назви, наводять в тій самій формі, як їх надруковано в журналі (якщо вони змінювалися, то в області приміток подають усі наявні варіанти із зазначенням хронології);

— відомості про відповідальність містять дані про колективи, які видавали журнал, редакторів і упорядників

(якщо відомості про відповідальність змінювалися з виходом журналу, то їх також зазначають у хронологічному порядку в області приміток);

— відомості про видання наводять, якщо журнал перевидавався; про місце видання (якщо їх кілька, наводять усі); про видавництво або ім'я видавця наводять усі; дата видання — це період, протягом якого журнал виходив у світ;

— обов'язково наводять шифри зберігання основного книгосховища або відділів-фондоутримувачів;

— останнім елементом опису є покажчики змісту журналу, проте їх застосовують лише для опису колекційних фондів або у відділах, які розглядають кожен примірник журналу як історичну цінність.

У НБУВ процес бібліографічного опрацювання здійснюється на основі електронної технології системи автоматизації бібліотек "ІРБІС 64" паралельно з елементами традиційної, яка передбачає ручне внесення відомостей про журнали та продовжувані видання до традиційного карткового каталогу (рис. 1) [7, с. 6].

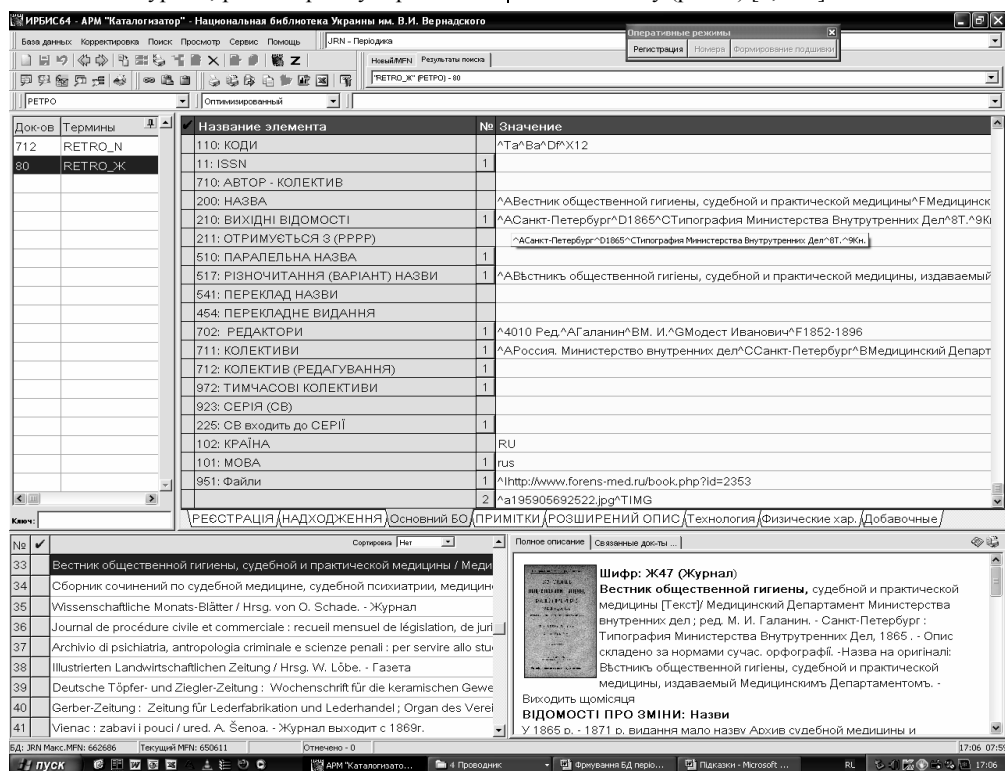

Рис. 1. Порядок заповнення полів у робочому аркуші "OJ51 — опис журналів"

Пошук БЗ у ретроспективному ЕК журналів і продовжуваних видань НБУВ здійснюється за допомогою введення на екран через види основного словника RETRO, який має поділ на зведені БЗ і специфікацію номерів і випусків.

Сьогодні БД RETRO містить лише перші сотні БЗ основного книгосховища. Робота з її продовження і накопичення триває.

Реалізація проекту дозволяє створити єдиний для НБУВ електронний інформаційний ресурс, а відтворення БЗ у загальному ЕК журналів та продовжуваних видань забезпечить доступ до нього вітчизняних і зарубіжних користувачів через глобальну комп'ютерну мережу.

У майбутньому проект передбачає друк покажчика журналів і продовжуваних видань НБУВ. Вирішено створити електронну й друковану версію в кількох частинах за хронологією. У згаданому вище перша частина охоплює період з 1700 до 1900 р. Поступово акумулюється матеріал

із ретроспективного ЕК для створення "Покажчика журналів і продовжуваних видань НБУВ: 1700—1900 рр.". Внесення записів до ЕК дозволить відокремлювати їх від сучасних БЗ завдяки автономному пошукові в основному словникові під назвою RETRO.

Покажчик охоплюватиме всі внесені та відредаговані БЗ журналів і продовжуваних видань, розташовані в алфавітному порядку. Назви документів добиратимуться зі списку словника RETRO. Видання складатиметься з кількох томів і допоміжних покажчиків: 1) покажчик редакторів, видавців та імен, що зустрічаються в описах; 2) покажчик видавничих колективів; 3) предметно-тематичний покажчик.

Уніфікація БЗ відповідно до міжнародних рекомендацій та національних стандартів забезпечить сумісність бібліографічних відомостей на вітчизняному і міжнародному рівнях, полегшить обмін даними і стане одним із чинників успішної інтеграції до світового інформаційного суспільства.

Для прискорення процесу створення ретроспективного ЕК журналів та продовжуваних видань завершується встановлення баз даних у всіх відділах, які беруть участь у новому проекті. На методологічних нарадах бібліотечні працівники здобувають теоретичні знання, потрібні для занесення інформації про журнали та продовжувані видання до ЕК.

Проведене дослідження здійснення ретроконверсії в інших бібліотеках свідчить про наявність факторів, без яких неможливо досягти бажаного результату. Стан фінансування книгзбірні, її технічне оснащення, наявність та доступність баз даних, уніфікація форматів введення БО, ефективна робота співробітників НБУВ з автоматизованими системами є вирішальними чинниками, які впливають на процеси створення ретроспективного ЕК журналів та продовжуваних видань. Це завдання надзвичайно ресурсомістке і потребує від бібліотеки значних фінансових і трудових витрат.

Наведена технологія формування ретроспективного ЕК дозволяє здійснити ретроспекцію найбільш значущої частини фонду НБУВ, сприяє подальшому активному впровадженню процесів автоматизації і створенню комплексної автоматизованої інформаційно-бібліотечної системи, яка забезпечуватиме ефективне й якісне обслуговування.

Наукове дослідження періодики НБУВ довело, що одним із ключових елементів функціонування інтегрованих бібліотечних систем є електронний каталог журналів та продовжуваних видань, який відображає фонди бібліотеки і сприяє якнайповнішому задоволенню інформаційних потреб читачів. ЕК, зберігаючи традиції карткового каталогу, водночас використовує можливості та переваги сучасних технологій.

Список використаної літератури

1. ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1—2003, IDT). — Київ : Держспоживстандарт України, 2007. — 47 с.

2. Мисюра Ю. Ретрокаталогізація як засіб відображення фонду періодичних видань у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського / Юлія Мисюра // Вісник Книжкової палати. — 2015. — № 4. — С. 16—19.
3. Поліщук О. Рекаталогізація фонду: труднощі та переваги процесу / Оксана Поліщук // Бібліотечний форум України. — 2012. — № 4. — С. 2—4.
4. Сербін О. Історико-технологічні особливості еволюції систематичного каталогу бібліотеки: досвід майбутнього у новизні минулого / Олег Сербін // Бібліотечний вісник. — 2012. — № 4. — С. 3—12.
5. Сербін О. Підвищення ефективності пошукових інструментів у контексті розвитку індексування інформаційних ресурсів / О. О. Сербін // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. — Київ, 2013. — Вип. 35. — С. 39—48.
6. Федорова Т. Н. Библиографическая база данных дореволюционной периодике / Т. Н. Федорова, Н. К. Леликова // Библиография. — 2014. — № 6. — С. 37—41.
7. Централізоване бібліотечне опрацювання документів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: технолог. інстр. / [О. М. Василенко та ін.]. — Київ : НБУВ, 2015. — 87 с.

В статтє осуществлен ретроспективный анализ журналов и продолжающихся изданий, которые поступали в крупнейшую библиотеку Украины. Проанализированы проблемы, возникающие при внесении библиографических записей в электронный каталог. Определены основные критерии для создания ретроспективного e-каталога журналов и продолжающихся изданий.

The retrospective analysis of magazines and continued editions which acted to the largest library of Ukraine is carried out in the article. Problems which arise up during bringing of bibliographic records of magazines in an electronic catalogue are analysed. Certainly basic criteria for creation of retrospective e-catalogue of magazines and continued editions.